

ОБУЧЕНИЯТА ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА УМЕНИЯ НА ЛИЦА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ КАТО ФОРМА НА ОВЛАСТЯВАНЕ

TRAININGS FOR ACQUISITION OF SKILLS TO PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AS A FORM OF AUTHORIZATION

Анна Великова

Anna Velikova

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
„St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Tarnovo

Abstract: People with intellectual disabilities are that part of society which, due to its specifics, in most cases remains in a position of dependence on their relatives or the state, without a real opportunity to lead a full life. Often the reason is a lack of skills or a misunderstanding that they cannot master them. The connection between skills, independence and empowerment is sought. The article presents the results of a study of the opportunities, limitations and effectiveness of training for people with intellectual disabilities. Barriers to trainees and trainers were discussed, recommendations were made.

Keywords: intellectual disabilities, trainings, acquisition of skills

JEL: K38

Въведение

Всеки човек може да взема самостоятелни решения без да осъзнава значимостта на притежаваните за това умения. За една отделена група лица – хората с интелектуални затруднения, са налице редица пречки, които често са непреодолими и се превръщат в бариера, която ги възпрепятства да водят пълноценен начин на живот, в който те не зависят от своите близки.

Чрез включването на тази група хора в обучителни програми и семинари, насочени към придобиване или развиване на вече притежавани умения за самостоятелност, потенциалът на лицата с интелектуални затруднения се повишава. Същевременно се отразява и готовността на организациите и държавата да подпомогнат процеса за обучаване на тази група хора в придобиването на знания и умения, които да спомогнат за по-качественото им участие в обществения живот.

Изложение

Приемането на Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ) от Организацията на обединените нации (ООН) налага предприемането на действия, с които се променя класическото разбиране за правоспособност и дееспособност на лицата. По този начин се правят стъпки за осигуряване на „гаранции за самостоятелно упражняване на правата от всяко лице, независимо от увреждането му и доколкото то засяга неговия ментален или функционален капацитет“ (BCNL, 2014, p. 3).

Според статистически данни от 2009 година „в света има около 200 милиона души с интелектуални затруднения“ (Surujlal, 2013, p. 68). За разлика от хората, които живеят без вродени или придобити умствени слабости, лицата с интелектуални затруднения „са изправени пред широк спектър от предизвикателства, включително обучителни затруднения, социална сегрегация и негативни стереотипи“ (Zlatkova-Doncheva, 2021, p. 9).

В България Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания се ратифицира през 2012 г. На 13.04.2016 г. Министерство на правосъдието публикува редактираната версия на Законопроекта за физическите лица и мерките за подкрепа. Това е „вариант, постигнат след дискусии между различни групи професионалисти, представители на ведомства, министерства, представители на неправителствени организации, международно признати експерти, с участие на хора с увреждания и техни близки“ (Genova, 2016). Макар че законопроектът се обсъжда дълго време, в него са взети под внимание „постъпилите бележки от ангажираните министерства, както и предложенията на участвалите в дебата магистрати, народни представители и организации на лица с интелектуални затруднения и психични проблеми“ (Ministry of Justice, 2016). Показателно за сериозния подход, който се предприема от българските институции за разрешаване на дългогодишния проблем, е това, че при обсъждането на законопроекта се дава „възможност на някои от тях да говорят за това какво е да бъдеш изцяло лишен от възможността да упражнява правата си, за предпочитанията си и надеждите си“ (Genova, 2016).

Интелектуалните затруднения „се характеризират със значителни ограничения както в интелектуалното функциониране, така и в адаптивното поведение, които започват преди 18-годишна възраст“ (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, 2002). В същото време този вид увреждания обхващат „най-голямото изменение в когнитивните и поведенчески способности в сравнение с всички останали нарушения“ (Zlatkova-Doncheva, K., 2021, p. 30).

Вътрешното и наднационалното законодателство създават предпоставки различни по вид организации, чиято дейност е свързана с лицата с интелектуални затруднения, да започнат провеждането на обучителни семинари. Посредством тях те спомагат за улесняване на процеса на придобиване на необходими умения, чрез които за обучените ще бъде възможно придобиването на по-голяма самостоятелност, както и по-пълноценно участие в обществения живот.

Според А. Генова „неправителствени организации доказаха ефективността на предлаганите мерки, работейки с групи от хора с ментални проблеми“ (Genova, 2016).

Действията, които законодателят предприема след ратифициране на КПХУ през 2012 г., са само част от цялостния процес, резултатът от който е дългосрочната промяна на положението и начина на живот на хората с интелектуални увреждания. Водещи неправителствени организации, които се включват в активната борба за пълноправен и по-качествен живот на тази значителна група хора, „които са потънали в безмълвието на едно състояние, наричано често „гражданска смърт““ (Genova, 2016), изготвят редица документи и наръчници, които да насочат вниманието върху подкрепеното лице, неговите нужди и най-вече по-пълна защита на неговите права и интереси:

- Началото е поставено с пилотен проект „Смяна на парадигмите в контекста на чл. 12 КПХУ. Търсене на решения за хората с психично здравни проблеми“ (ГИП, Национална организация на потребителите на психично здравни услуги);
- Пилотен проект за подкрепено вземане на решения „Да овластим хората с интелектуални затруднения“ (БЦНП, БАЛИЗ);
- „Пътеводител за упражняване на права – социални интервенции за постигане на подкрепено вземане на решение“ (БАЛИЗ, 2014).

Отделно от това, БАЛИЗ провежда „въвеждащи обучения за мерките за подкрепа и процес на подкрепено вземане на решение, като в хода на същите обучава професионалисти от социалната сфера, работещи в социални услуги за лица с интелектуални затруднения, родители на лица с интелектуални затруднения, самозастъпници“ (БАЛИЗ, 2018, p.1).

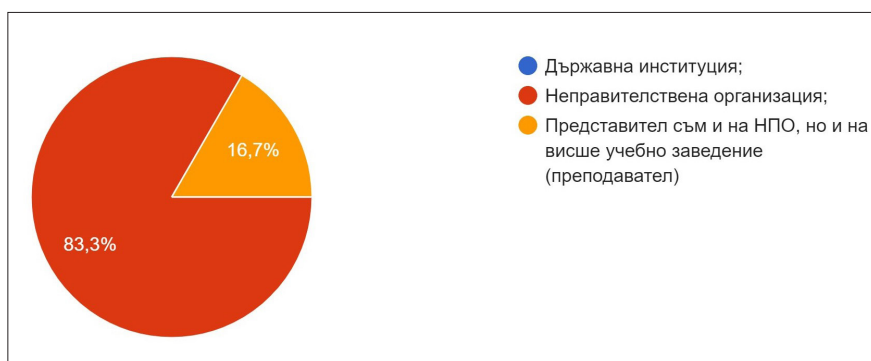
В същото време, организации от неправителствения сектор се включват в партньорски проекти, чрез които да се спомогне за обучаването на хора с различна степен на интелектуални затруднения за придобиване на знания и способности в различни области.

Постепенно става ясно, че лицата с интелектуални затруднения са група хора, чиито способности са често подценявани и на които не е давана реална възможност за развитие. Това доведе до необходимостта от провеждането на изследване, чрез което да се съберат основни данни за това дали е възможно реализирането на обучителни семинари на лицата с интелектуални затруднения, обхватът на способности, чието развитие се цели с тренингите, както и извеждането на основни изводи за реалния ефект от действията на анкетираните организации и институции.

Резултати от проведеното изследване

При проведено в периода февруари – март 2022 г. изследователско проучване относно обученията на лица с интелектуални затруднения за придобиване на умения като форма на овластяване, шест от най-големите неправителствени организации в страната попълват анонимна анкета, съдържаща основни въпроси, чрез анализирането на отговорите на която да се придобие по-пълна представа за наличието, ефективността и дългосрочните резултати от проведените обучения от анкетираните, с цел придобиване на умения от лицата с интелектуални затруднения. Това са шест от най-големите неправителствени организации в България, чиято дейност е свързана с хората с интелектуални затруднения и подобряване на техния начин на живот.

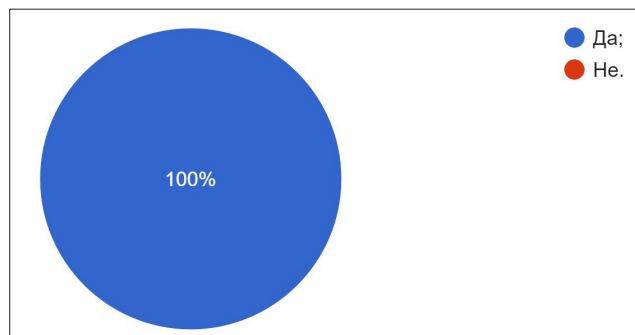
Във Фиг.1 са отразени резултатите за анкетираните лица като са дадени възможности те да се самоопределят като представители на държавна институция, неправителствена организация или друг вид, при който те могат да отговорят в свободна форма.

Фиг. 1. Анкетирани представители на организации и институции

Всички анкетираните организации са провеждали обучения на лица с интелектуални затруднения, като за 83,3% от тях обученията са били с продължителност повече от два дни, а 16,7% са провели семинари с продължителност няколко часа.

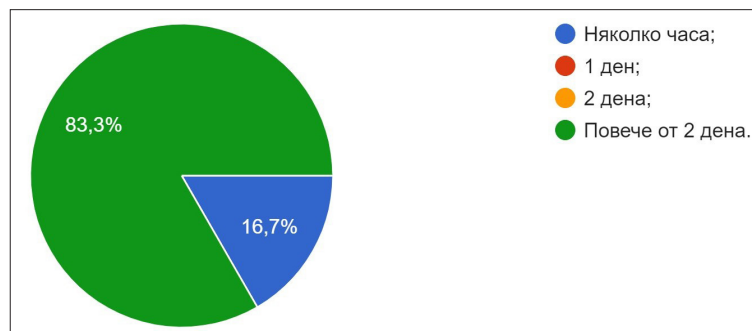
Във Фиг. 2 са отразени отговорите на представителите на неправителствения сектор, които са попълнили анкетата във връзка с това дали са провеждали обучения с лица с интелектуални затруднения.

Фиг. 2. Проведени обучения на лица с интелектуални затруднения

Проведените от организациите обучителни семинари са с различна продължителност, като с най-голям дял са тези, чиято продължителност е била повече от два дни. Техният дял е 83,3%, докато останалите 16,7% са заемани от обучения, продължили няколко часа.

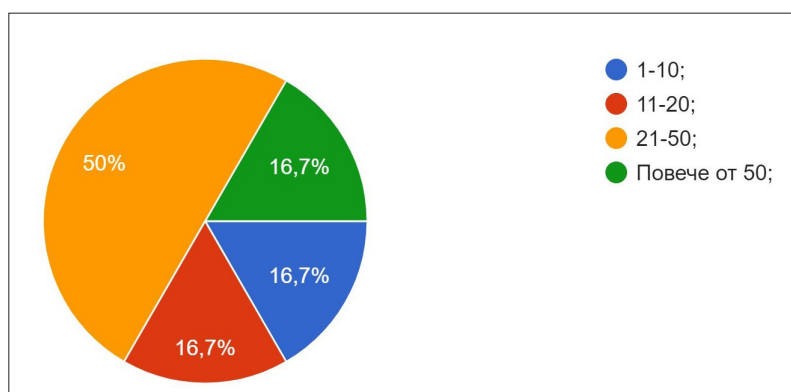
Фиг. 3 представя обобщените резултати за продължителността на проведените тренинги от анкетираните лица.

Фиг. 3. Продължителност на проведените обучения

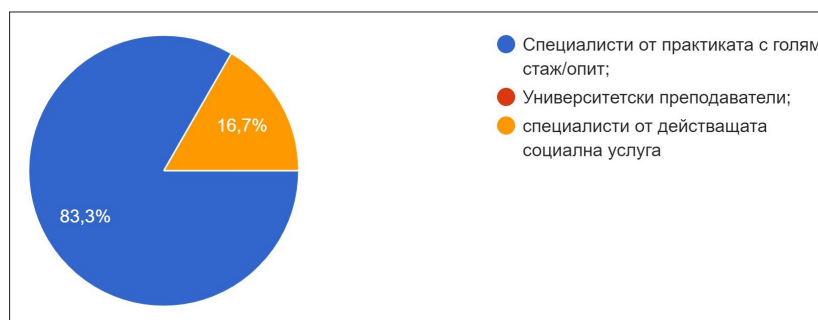
При проведените от анкетираните обучения, 16,7% от тях са обучили до 10 лица с интелектуални затруднения, 16,7 % са обучили между 11 и 20 лица, 50% са подпомогнали придобиването на способности на между 21 и 50 лица с интелектуални затруднения и 16,7% от анкетираните са обхванали повече от 50 лица.

Във Фиг. 4 са посочени броят обучени лица с интелектуални затруднения, които са обхванати от проведените обучителни семинари на анкетираните организации.

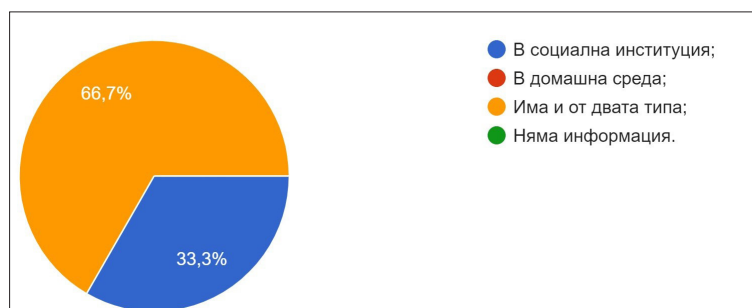
Фиг. 4. Обучени лица с интелектуални затруднения

Лекторите, които водят обучителните семинари, са предимно специалисти от практиката с голям стаж или опит, като техният дял на получени отговори е 83,3%, докато останалите 16,7% обхващат специалисти от действащата социална услуга. Това е показано и във Фиг. 5, която обобщава резултатите от този въпрос.

Фиг. 5. Лектори на обучителните семинари

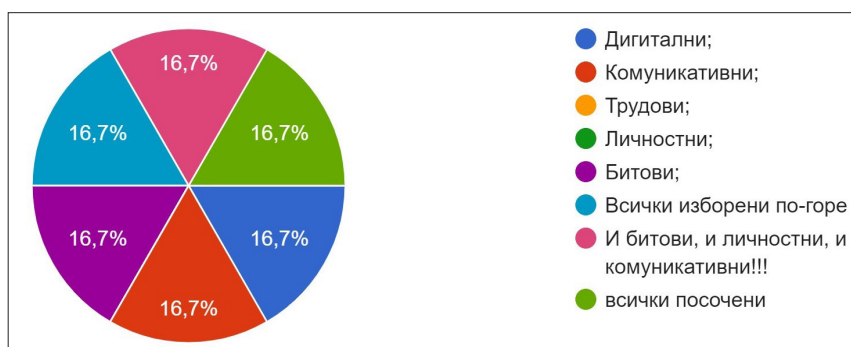
От всички обучени хора с интелектуални затруднения 66,7% живеят както в социална институция, така и в домашна среда, докато 33,3% са настанени само в социална институция. Това е посочено и във Фиг. 6.

Фиг. 6. Местопребиваване на обучените лица

Обучителните семинари са насочени за придобиване на умения в различни сфери. Обхванати са различни по вид способности, чрез които лицата с интелектуални затруднения да вземат решения в конкретна област на своя живот. С равни дялове (16,7%) са всичките 5 възможни категории умения, като някои от отговорилите представители на неправителствения сектор са посочили, че реализираните тренинги са били насочени към обучаване във всички посочени в анкетата сфери.

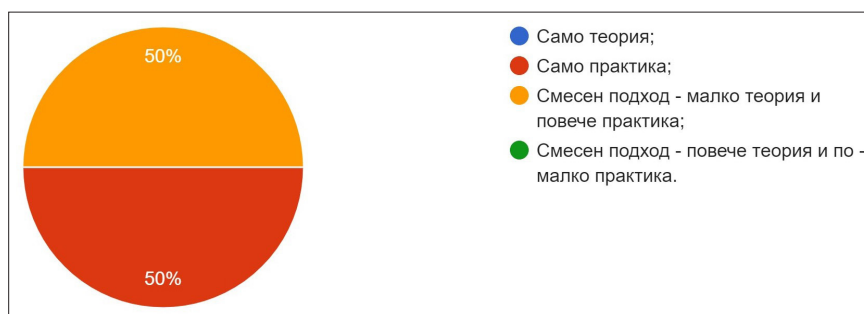
Във Фиг. 7 са представени графичните резултати от проучването за съответните умения, които следва да бъдат придобити от лицата с интелектуални затруднения вследствие на проведените семинари.

Фиг. 7. Придобити умения вследствие на проведените семинари

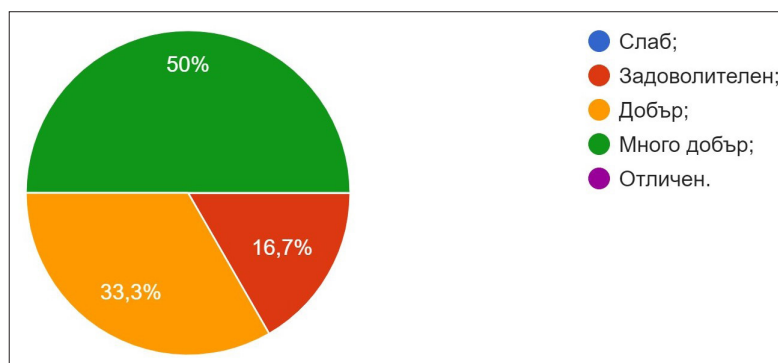
При анализа на получените резултати се наблюдава равен дял на прилагане на практически упражнения, както и смесен подход между малко теория и повече практика. Анкетираните не са прилагали в проведените от тях семинари с участници лица с интелектуални затруднения само теоретичен подход или смесен подход, при който в обучението е засилена теоретичната част, подкрепена с по-малък дял на практическата. Лекторите, провеждали обучителните семинари, са били предимно специалисти от практиката с голям стаж или опит в областта на обучението (83,3%), докато 16,7% от модераторите са специалисти от действащата социална услуга.

Във Фиг. 8 са показани резултатите от анкетното проучване относно прилагания подход в процеса на обучение.

Фиг. 8. Използван подход в процеса на обучение

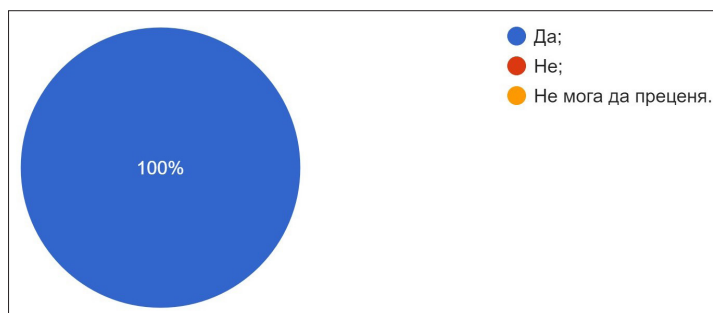
Анкетираните институции определят разнородно постигнатия ефект от проведените от тях обучителни семинари. 50% посочват, че ефектът е много добър, 33,3% го определят като добър и 16,7% като задоволителен. Това се забелязва и в обобщените резултати за ефекта от проведените обучения, представен във Фиг. 9.

Фиг. 9. Ефект от проведените обучения от анкетираните организации

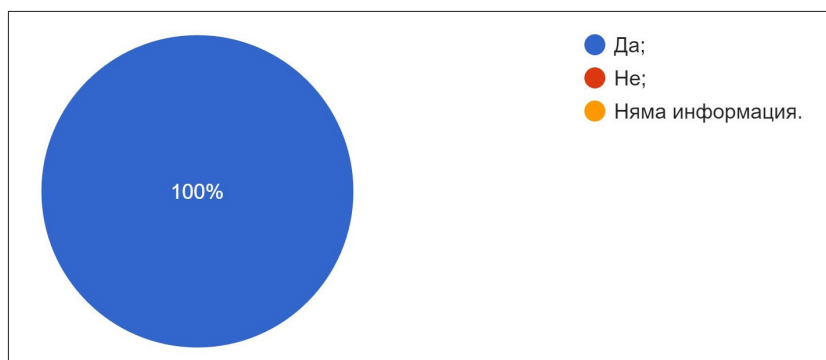
Резултатите, представени във Фиг. 9., се подкрепят и от постъпилите отговори за наличието на мотивация на лицата с интелектуални затруднения за включването им в обучителни семинари, чрез които те да придобият необходими умения за придобиване на самостоятелност и възможност за вземане на решения без да бъдат зависими от своите близки.

Фиг. 10. представя мотивацията, която са наблюдавали обучителните организации при провеждането на тренингите с лица с интелектуални затруднения

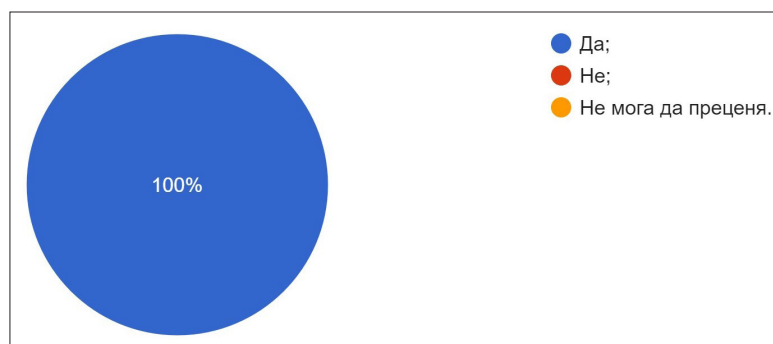
Фиг. 10. Мотивация на хората с интелектуални затруднения за участие в обучения

Реализирането на обучителни семинари с лица с интелектуални затруднения, изразеното желание и готовност за участие от страна на обучаемите, както и спектъра на умения, придобиването или надграждането на които целят тренингите, водят и до положителен резултат. Всички анкетирани посочват, че обучените от тях хора с интелектуални затруднения са използвали уменията, за които са били обучени, след приключване на семинарите. Това е изразено и във Фиг. 11, в която са отразени резултатите от получените отговори.

Фиг. 11. Прилагане на придобитите умения от обучените лица

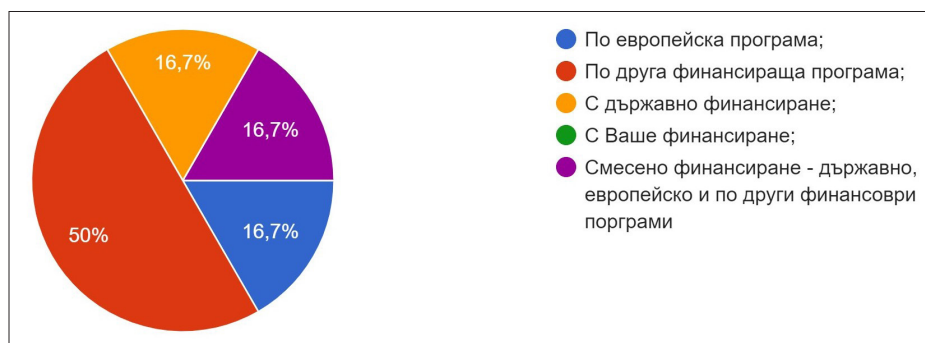
Получените добри резултати от реализираните тренинги са причината анкетираните неправителствени организации да възнамеряват да провеждат обучения на лица с интелектуални затруднения и занапред. Това е изразено и във Фиг. 12.

Фиг. 12. Бъдещо провеждане на обучения

За провеждането на обученията анкетираните организации са ползвали различни източници на финансиране. С еднакъв дял са организациите (16,7%), които са използвали европейска про-

грама, държавно финансиране, собствено или смесено финансиране, докато 50% от анкетираните са реализирали проведените от тях обучения чрез европейска програма.

Фиг. 13. Източник на финансиране на обученията на хората с интелектуални затруднения

Изводи

Някои от анкетираните представители на обучителни организации посочват, че обученията за придобиване на умения на хората с интелектуални затруднения са важни, но за да имат ефект, е необходимо да са с продължителност няколко години, да са постоянни и изключително практически насочени. В голяма степен реализирането на постоянни и ежеседмични групови занятия с лица с интелектуални затруднения води до много по-голям и дълготраен ефект от обученията.

Други анкетирани посочват, че за лицата с интелектуални затруднения е подходяща индивидуалната форма на обучение, като това трябва да бъде съобразено с паметовите способности, лични качества, умения за надграждане на процесно ниво и нуждата от подкрепа.

Груповата форма на обучение е подходяща при трудотерапия и арт терапия за развитие на фината моторика. Така например в защитеното жилище, с което една от анкетираните организации разполага, 5 от 8 души могат да си приготвят самостоятелно храна, да пазаруват, да ползват електрически уреди.

Обучението, което е реализирано, е системно, подкрепящо и съпътствано от практическа работа за постигане на резултат. При всяка дейност се дава обратно връзка за постигнатото, като се използва поощряване и мотивиране.

За хора, които са изведени от институция постигнатата самостоятелност в процеси от бита и задоволяване на ежедневни потребности, ползване на мобилни телефони, таблети, самостоятелен избор на дрехи, обувки, тоалетни принадлежности, ги овластява да изграждат по-адекватни контакти, да формират умения за общуване, които не създават риск за живота и здравето им.

Заклучение

Обученията на лица с интелектуални затруднения за придобиване на умения като форма на овластяване представляват продължаващ процес на индивидуална подкрепа за изграждане на широк кръг умения и за осъществяване на условия и подкрепа тези умения да бъдат прилагани от хората с интелектуални затруднения в живота им – в социалните контакти, в личностното им развитие, в участието в обучителни и трудови дейности.

Безспорно е необходимо да се положат усилия и от близките на лицата с интелектуални затруднения, и от специалистите, работещи с тях, за да се получи необходимото овластяване, т.е. необходими са и законодателни промени, и усилията на заинтересованите страни.

REFERENCES:

1. **BCNL. 2014.** *Novata „formula“ za deesposobnostta – vazmozhnost za vsichki da uprazhnyavat pravata si. Stanovishte za promenenata s chlen 12 ot KPHU paradigma*, Sofia: BCNL. (in Bulgarian)
2. **Genova, A. 2016.** *Alternativi na zapreshtenieto: nablizhava li denyat?*, viewed 14 January 2022 <<https://www.marginalia.bg/aktsent/alternativi-na-zapreshtenieto-nablizhava-li-denyat>> (in Bulgarian)
3. **Surujlal, J. 2013.** Music and Dance as Learning Interventions for Children with Intellectual Disabilities. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. vol. 4, no 10. Rome: MCSER Publishing, pp. 68–75. (in English)
4. **Zlatkova – Doncheva, K. 2021.** *Priobshchavane, obuchenie i razvitie na detsa i uchenitsi s intelektualni zatrudnenia*, Libra Skorp. (in Bulgarian)
5. <https://www.aaid.org/>, viewed 1 April 2022.
6. <https://bapid.com/>, viewed 1 April 2022.
7. <http://www.justice.government.bg/>, viewed 1 April 2022.

За контакти:

Анна Великова, докторант

Служебен адрес: гр. Велико Търново, 5000, ул. „Арх. Г. Козаров“ №1
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Стопански факултет

Катедра „Организация и методология на социалните дейности“

Ел. поща: anna.velikova@abv.bg
